

Atf / Citation

ŞİMŞEK UMACI, Z. (2024). "Etnik Ağız Özelliklerinin Tespiti Konusuna Çepni Ağız Merkezli Güncel Bir Bakış". *Gazi Türkiyat*, 34: 151-170.

Geliş / Submitted 06.03.2024

Kabul / Accepted 22.05.2024

DOI 10.34189/gtd.34.009

ETNİK AĞIZ ÖZELLİKLERİNİN TESPİTİ KONUSUNA ÇEPNİ AĞZI MERKEZLİ GÜNCEL BİR BAKIŞ

A Current View Centered on the Çepni Dialect to the Subject of Determination of Ethnic Dialect Features

Zeynep ŞİMŞEK UMACI *

Öz

Türkiye Türkçesi ağızlarının oluşmasında Oğuz boylarının ve bu boyların kendilerine özgü ağız özelliklerinin rol oynadığı bilgisi, ağız çalışmalarının temel kabullerinden biri durumundadır. Türkiye Türkçesi ağızlarının yayıldığı alanda yaşanan devlet ve millet olma gibi modern süreçler bu boy yapılarını ortadan kaldırsa da boylara ait ağız özelliklerinin izlerini sürmek mümkün olabilmektedir. Bu çalışmada etnik (boysal) kimliğini korumuş bir boy olan Çepni boyunun diyalektolojik durumunu ortaya koyabilmek için; 2011 yılında tamamlanan Çepni Ağızı (Dil-Özellikleri-Metinler-Sözlük) adlı doktora tezimizin bulguları, daha sonra yapılmış çalışmalar da dikkate alınarak güncel bir bakış açısıyla ele alınmıştır. Söz konusu tezin amacını belirleyen temel sorular etrafında bu makale oluşturulmuştur. Bu temel sorular doğrultusunda; her boyun kendine özgü ağız özelliklerinin bulunmasının mümkün olduğu, boy kimliğini koruyan bir boyun o boya ait ağız özelliklerini de koruyacağı, Çepni boyu mensuplarının komşu ağızlarla ilişkisinin geleneksel ağız özellikleri üzerinde etkili olabileceği, komşu ağızlardan etkilenmiş olursa bile özgün özelliklerin korunabileceği, korunmuş özelliklerden yola çıkılarak özgün boy ağzının belirlenebileceği sonuçlarına ulaşılmış ve Çepni ağzına özgü özellikler belirlenerek bu özellikler de sıralanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye Türkçesi Ağızları, etnik yapı, Çepni Boyu, Çepni Ağızı, özgün ağız özellikleri.

Abstract

One of the basic acceptance of dialect studies is that Oghuz tribes and their unique dialect features played a role in the formation of Türkiye Turkish dialects. Although modern processes such as statehood and nationhood eliminate the ethnic structure in the spread area of Türkiye Turkish dialects, it is possible to trace ethnic dialect features. In this study, in order

* Dr. Öğr. Üyesi. Balıkesir Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Balıkesir/TÜRKİYE.
zeynepsimsekumaci@balikesir.edu.tr, ORCID: 0000-0001-8036-8515

to determine the dialectological situation of the Çepni tribe, which is a tribe that has preserved its ethnic identity, the findings of our PhD thesis titled Çepni Dialect (Language Features-Texts-Dictionary) which was completed in 2011, will be reviewed from a current perspective, taking into account later studies. This article is composed around the primary questions that determine the purpose of the thesis in question. In line with this primary question, it has been concluded that it is possible for each tribe to have its own unique dialectic features, a tribe that preserves its identity will also preserve the dialectic features of that tribe, the relationship of Çepni tribe members with neighboring dialects can have an impact on traditional dialect features, original features can be preserved even if they are influenced by neighboring dialects, the original tribal dialect can be determined based on preserved features. In addition, descriptive phonetic and morphological features of Çepni dialect were determined and these features were also listed.

Keywords: Türkiye Turkish Dialect, ethnic structure, Çepni Tribe, Çepni Dialect, unique dialect features.

GİRİŞ

Türkiye Türkçesi ağızları çalışmalarında etnik yapının tespiti meselesi Korkmaz'ın çalışmasından (1971) günümüze ağız çalışmalarının pek çoğunda dikkate alınan bir nokta olmuştur. Çalışılan bölgelerdeki farklı ağız özelliklerinin anlamlandırılması amacıyla tarihî verilerle birleşerek incelenen dilbilimsel veriler, etnik yapının ağız özelliklerine yansması ve yapısal ağız özelliklerinin yaşaması veya kaybolması konusunda değerlendirme yapmaya imkân sağlamıştır.

Anadolu coğrafyasına gelen Oğuz nüfusun yaşadığı, nüfus dalgalanmaları etnik yapının tespitinde bazı zorluklar getirirse de dilbilim, halk bilim, tarih ve yer adları rehberliğinde yapılan çalışmalar sayesinde boy ağızlarının tespitinde yol alınabilmiştir.

Etnik kimliğini korumuş bir Oğuz boyunun ağız özelliklerinin neler olduğunu, boya bağlı oymak ve aşiretler farklı coğrafyalara dağıldığında ve farklı nüfus yoğunluğuyla yaşadığında ağız özelliklerinin ne denli korunduğunu tespit edebilmek için Prof. Dr. Gürer Gülsevin danışmanlığında hazırladığımız Çepni Ağızını konu alan doktora tezi 2011 yılında tamamlanmıştı. Bu makalede Çepni Ağızı (Dil Özellikleri-Metinler-Sözlük) adlı tezimizin sonuçları bir kez daha değerlendirilecektir. Tezimizin "Amaç" bölümünde çalışmamızla cevap bulmayı amaçladığımız sorular kaydedilmiştir. Bu soruların çalışmamız içinde geniş kapsamlı şekilde cevapları verilmeye çalışılmış olsa da, burada güncel çalışmaların da bize kattığı yeni bakış açısıyla aynı soruların cevapları verilmiş, çalışmamızın genel bir özeti ve değerlendirmesi yapılmıştır.

Ağızlarda etnik yapının tespiti konusunda teorik bir zemin oluşturmak amacıyla yaptığı çalışmada Gülsevin, bir boy ağızıyla ilgili çalışma yapıldığında karşılaşılabilecek teorik sonuçları ortaya koymuştur. Bu teorik alt yapı çalışması Çepni ağızı ile ilgili malzeme toplama aşamasında yapıldığından örnek beklentiler de Çepni ağızı üzerinden ortaya konmuştur. Buna göre karşılaşılabilecek beklenen sonuçlar; bazı özelliklerin tüm Çepnilerde ortak olabileceği veya sadece bir bölgedeki Çepnilerde yaşıyor olabileceği şeklinde iki temel seçenek etrafında toplanmıştır. Bütün bölgelerde

ortak olan özelliklerin bazılarının komşu ağızlarda da yaygın olarak bulunabileceği, bazılarının komşu ağızlarda görülme bile başka ağızlarda görülebileceği veya sadece Çepni ağzına özgü bir özellik olabileceği de kaydedilmiştir. Eğer bir özellik sadece bir bölgedeki Çepnilerde yaşıyorsa da bunun Çepni olmayan başka ağızlarda da yaşıyor olabileceği, komşu ağızlara uyum sağlanarak değişmiş olabileceği veya komşulardan alınmış olduğu ya da sadece o bölgedeki Çepnilere özgü olabileceği de bu teorik sonuçlar içinde ifade edilmiştir (2009: 1074-1075). Çalışmamızın sonuç bölümünde elde edilen sonuçlarla bu öngörülerin neticelendirilmesi de yapılmıştır.

Bu çalışmanın "İnceleme" bölümü Çepni Ağızı (Dil Özellikleri-Metinler-Sözlük) adlı doktora tezinin "Amaç" bölümünde yer alan sorular doğrultusunda oluşturulmuştur. "Tahmin edildiği gibi her boyun kendine özgü ağız özellikleri var mıdır? Boy kimliğini korumuş olan bir topluluk, o boya ait ağız özelliklerini de korumuş mudur? Çepni boyuna mensup kişilerin, yerleşmiş oldukları bölgelerdeki komşu ağızlardan etkilenmeleri ne şekilde olmuştur? Yerleşilen bölgelerdeki komşu ağızlardan etkilenilmiş olsa dahi özgün ağız özelliklerine dair özellikler korunmuş mudur? Korunmuş özgün özelliklere bakarak "Özgün Çepni Ağızı" nı belirlemek mümkün müdür?" sorularına tez çalışması içerisindeki bulgulardan yararlanılarak ve güncel çalışmalar da göz önüne alınarak cevaplar verilmiştir. İnceleme bölümünün sonunda Çepni ağzına özgü olarak tespit edilen özellikler de sıralanmıştır. Böylece Çepni boyunun Oğuz ağızları içinde ayırt edilebilmesini sağlayacak ağız özellikleri de ortaya konmuştur. Sonuç bölümünde ise yapılan tespitlere dayalı bir değerlendirmeye yer verilmiştir. Çepni ağzına ait özellikler için verilen örnek sözcük ve cümlelerin tamamı Çepni Ağızı (Dil Özellikleri-Metinler-Sözlük) adlı doktora tezinden alınmıştır. Örneklerin yanında parantez içinde alındığı ağız bölgesi-metin numarası, satır numarası belirtilmiş, bu yöntemle tez içerisindeki metinler referans gösterilmiştir.

İNCELEME

I. TAHMİN EDİLDİĞİ GİBİ HER BOYUN KENDİNE ÖZGÜ AĞIZ ÖZELLİKLERİ VAR MIDIR?

Çepni boyunun ağız özelliklerini tespit etmeye yönelik olarak yapmış olduğumuz çalışmadan yola çıkarak bu soruya kesin ve doğru bir cevap vermek mümkün değildir. Bu çalışmayla sadece, Çepni boyunun kendine has ağız özellikleri olduğu ortaya konulmuştur. Ağızların etnik yapı ile ilişkisi üzerinde duran çalışmalara baktığımızda günümüzde; Salur, Kınık, Avşar, Çepni, Bayat ve Beydili boylarını temsil eden ağız özellikleri genel hatlarıyla tespit edilebilmiştir demek mümkündür. Türkiye Türkçesi ağızlarının oluşumunda en büyük rolü oynayan Oğuz boylarının altısının kendilerine özgü ses ve şekil bilgisi kombinasyonları ile örülü ağız özelliklerine sahip olması, geriye kalan boyların da kendilerine has özellikler taşıyor olabileceği ihtimalini güçlendirmektedir.

Korkmaz'ın etnik yapının Anadolu ağızlarının oluşumundaki yerine dikkat çektiği ve üç boyun ağız özelliklerini ortaya koyduğu çalışmasından sonra, ağız çalışmalarında etnik yapı ve ağız ilişkisi üzerinde durulan bir konu olmuş, ancak boyların ağız özelliklerini tek tek ortaya koymak Korkmaz'ın o zaman da işaret ettiği nedenlerle mümkün olmamıştır (1971: 23). Gülsevin'in çalışmasında belirttiği gibi boyların ayrı ayrı ağızlarının belirlenmesi için ayrıntılı incelemelere ve her boy ağız için yapılacak projelere ihtiyaç vardır (2009: 1078). Yıldırım'ın tarihî kaynaklara dayanarak Çukurova bölgesinin etnik yapısını ayrıntılı biçimde incelediği çalışmasında; Kınık, Avşar ve Salur boylarının Korkmaz tarafından ortaya konmuş olan dil özellikleriyle Çukurova ağızlarının özellikleri karşılaştırılmış (2002: 145), Çukurova ağızlarındaki Avşar, Bayat, Beydilli boylarını temsil eden özellikler de sıralanmıştır. Böylece Kınık, Salur ve Avşar ağızlarına ilave olarak Bayat ve Beydilli boylarını temsil eden özellikler de tespit edilebilmiştir. Uysal'ın çalışmasında ise geleneksel adlandırmasını ve toplum yapısını koruyan Boynuince Yörüklerinin ağız özelliklerinden yola çıkılarak Beydilli boyunun ağız özelliklerine yönelik çıkarımlar yapılmıştır (2022: 211).

Yukarıda belirttiğimiz gibi Kınık, Salur, Avşar, Bayat, Beydilli ve Çepni boylarının ağız özelliklerine dair tespitler ortaya konabilmiş olmasına rağmen her boyun ağız özelliklerinin belirlenmesi imkân dâhilinde görünmemektedir. Yaptığımız çalışmada; Çepni boyu gibi, boy aidiyet ve kimliğini korumuş bir boy, boy-ağız ilişkisini tespit etmek için elverişli olmuştur. Ama pek çok yöre için yapılan çalışmalar buna imkân vermez. Örneğin Ankara İli Ağızları adlı çalışmada etnik yapı ele alınsa da Türk, Türkmen, Yörük gibi adlandırmalarla karşılaşılmıştır. Ankara ilinde Oğuz boy adlarını taşıyan yerleşim yerleri bulunmasına rağmen boy yapısının tamamen yitirildiği tespit edilmiştir (Akca 2012: 19). Muğla yöresi ağızları incelendiğinde de yerleşmiş olan boylar çeşitli nüfus dalgalanmaları yaşadığından ağız özelliklerinin ayrı ayrı tespitinin mümkün olmadığı görülmüş, XVI. yüzyıl sonrasında tarihî kayıtlarda boy adından ziyade Yörük cemaatlerine ait kayıtlara rastlanmıştır (Akar 2013: 27). Bolu İli Ağızları adlı çalışmada da "Bolu'da Türk Boyları" başlığı altında Bolu ili sınırları içindeki Oğuz boylarına ait yer isimleri sıralanmıştır. Oğuz boylarının adlarının son derece yoğun olarak yaşamasına rağmen, Bolu halkının kendisini "Manav Türkü" olarak tanımladığı belirtilmiş, dolayısıyla etnik yapı ile ağız ilişkisi ortaya konamamıştır (Öztürk 2019: 6-7). Eskişehir ilinin dil atlasının hazırlanması çalışması esnasında Eskişehir kırsalının etnik yapısını tespit etmeyi amaçlayan bir çalışma da Boz ve Aktaş tarafından yapılmıştır. Bu çalışmada yerli nüfusun yaşadığı eski yerleşim yerleri dikkate alınmış olmasına rağmen Manav, Yörük, Türkmen, Türk kavramları altında bir etnik durum tespiti yapılabilmıştır (2015: 2). Yerli unsurlar olarak tespit edilen bu unsurların boy kimliğini kaybetmiş olduklarından dolayı böyle bir adlandırma tercih edilmiş olmalıdır.

II. BOY KİMLİĞİNİ KORUMUŞ OLAN BİR TOPLULUK, O BOYA AİT AĞIZ ÖZELLİKLERİNİ DE KORUMUŞ MUDUR?

Korkmaz'ın Oğuz boylarının Anadolu'da boy kimliğini genel olarak XV. yüzyıldan itibaren terk edip uğraşlarına, siyasi teşekküllerine ya da yerleşim eğilimlerine göre adlar aldığı konusundaki tespitini burada hatırlamak gereklidir (1971: 23). Buna rağmen boylara ait ağız özellikleri varlığını sürdürmüş, herhangi bir boy taassubuna bağlı olmadan Türkiye Türkçesi ağızlarında standart dilden farklı ağız özellikleri yaşamaya devam etmiştir.

Yukarıda da bahsettiğimiz gibi Türkiye Türkçesi ağızlarında etnik yapı konu edildiğinde bugün; "Yörük, Türkmen, Muhacir, Manav, Yerli" gibi adlandırılmalarla karşılaşmaktayız. Oğuz boyuna ait yer adlarının yaygınlığına rağmen bu yerleşim yerlerinin pek çoğunda ortaya çıkan nüfus dalgalanmalarının boy kimliğini ortadan kaldırdığı görülmektedir.

Ağız özellikleri tespit edilebilmiş boyların bu özellikleri hem tarihî hem dilbilimsel metotlarla ve belli yanılma paylarıyla ortaya konulmuştur. Bugün boy kimliğini korumuş olan boylar dediğimizde ilk akla gelen Avşar boyu için Gezer'in Yedi Bucak Avşarları üzerine hazırladığı doktora tezinde Avşarların bir kısmının kendisini Türkmen şeklinde bir genel adlandırma ile ifade etmeyi tercih ettiği bilgisi yer almaktadır (2016: 20).

Bugün boy kimliğini korumuş topluluklardan en öne çıkan Çepniler olmaktadır. Bu yüzden bu soruya Çepni boyunu dikkate alarak cevap vermekte bir sakınca görünmemektedir. Çepniler boy kimliklerini korurken Çepni ağızını temsil edebilecek ağız özelliklerini de korumaktadırlar.

Özellikle boy yapısını koruyup geleneksel yapısını, inanç dünyasını boy kimliğine taşımış bir boyun geleneksel ağız özellikleri de iyi bir şekilde muhafaza edilmiştir. Elbette ki boy bilincine sahip Çepnilerin de ağız kullanımı yeni nesillerin geleneksel hayattan kopuşuyla standart dil karşısında alan kaybetmektedir. Bu da bütün ağızlar için geçerli olan modern hayat karşısında geleneksel öğrenme yöntemlerinin alan kaybetmesi ile ilgili bir olgudur.

III. ÇEPNİ BOYUNA MENSUP KİŞİLERİN, YERLEŞMİŞ OLDUKLARI BÖLGELERDEKİ KOMŞU AĞIZLARDAN ETKİLENMELERİ NE ŞEKİLDE OLMUŞTUR?

Etnik ağız özelliklerinin tespitinde en büyük zorluk, Anadolu'da boy yapısının erken dönemde kaybolması ve bütün boyların bir arada etkileşim içinde bulunmalarından kaynaklanmaktadır. Anadolu'nun çeşitli bölgelerine yayılmış Çepni köyleri için bu süreç bölgeden bölgeye farklı şekilde gerçekleşmiştir. Bazı bölgelerde

Çepni köyleri etkileşime daha açık olmuş, bazı bölgelerde ise komşuları ile etkileşim konusunda daha kapalı olunmuştur.

Çepni ağız konuşurlarının komşularında yaygın görülmediği hâlde sahip oldukları, sık karşılaşılan, ilk duyuşta bile kolay tespit edilebilen özellikleri ağız bölgeleri konusunda tasnif ölçütü olarak belirlenmiştir. Bu özelliklerin belirlenmesinde kendilerini eskiden beri Çepni olarak tanımlayan, komşuları tarafından da "Çetmi" şeklinde tanımlanan, komşularıyla karışmada ihtiyatlı davranmış Batı Anadolu Çepnilerinin ağız özelliklerinin hareket noktası olduğunu kaydetmek gerekir.

Çepni ağızını tasnifte kullanılan bu ses ve şekil bilgisi özelliklerinin komşularındaki durumu, bazı özelliklerin komşularında bulunmamasına rağmen görülmesi özgün Çepni ağızının tespiti bakımından önem taşır. Çepni ağızını tasnifte kullandığımız ve komşularında kullanım sıklığını incelediğimiz özellikler şunlardır:

1. *ö ve ü ünlülerinin yerine özellikle g, k, d ünsüzlerinin yanında ortaya çıkan ó ve ú seslerinin kullanılıp kullanılmaması.*
2. *Eski Türkçe Döneminden bu yana var olan damak n'sinin ng şeklinde kullanılması veya iki ayrı sese ayrılarak "n" veya "g" şeklinde kullanılması.*
3. *Arka damak ünsüzü olan k sesinin, gırtlak ünsüzü h ünsüzüne dönüşmesi.*
4. *Şimdiki zaman ekinin geniş-yuvarlak ünlülü veya dar ünlülü hâlde bulunması."* (Şimşek Umacı 2011: 229).

I. ağız bölgesi olan Balıkesir, İzmir ve Manisa'daki Çepni köyleri, boy kimliğini koruyan ve bu boy kimliğiyle de tanınan köylerdir. Bu ağız bölgesinde özellikle ö > ò, ü > ù kalınlaşmalarının ve k > h değişmesinin, düz-dar ünlülü şimdiki zaman ekinin yoğunluk ve istikrarla korunduğu görülürken, komşularında bu ses özelliklerinin kurallı olmadığı görülür. Eski Türkçeden beri korunan η sesinin kullanımı ise bölgede hem Çepni ağızlarında hem de komşularında yaygındır (Şimşek Umacı 2011: 230-231). Görüldüğü gibi birinci ağız bölgesi hem boy kimliğini korumuş hem de komşu ağızlardaki genel temayüllere rağmen etnik ağız özelliklerini muhafaza etmiştir.

II. ağız bölgesi olarak tasnif ettiğimiz ağız bölgesi ise; Giresun, Gümüşhane, Trabzon, Ordu ve Rize illerindeki Çepni köylerinin ağızlarıdır. Çepni ağızlarına ait karakteristik bir özellik olarak değerlendirilen k > h değişmesi bu ağızlarda görülmez. Çepni ağızlarına ait karakteristik şimdiki zaman eki olarak kabul ettiğimiz düz-dar ünlülü şimdiki zaman eki komşularıyla paralel biçimde Çepni ağızlarında da görülür. Yöre ağızlarında yaygın görülen ö > ò, ü > ù değişimleri Çepni ağızlarında neredeyse terk edilmiştir (Şimşek Umacı 2011: 231-233).

Tasnifimizde damak n'sinin tespitinin seyrekliğinden dolayı bu ağızlarda damak n'sinin karakteristik olmadığı kaydedilmiştir (Şimşek Umacı 2011: 229) Trabzon Çepni ağızı üzerine yapılan çalışmada ise bu ağızlarda korunduğuna işaret etmiştir (Erten 2020: 45). Bu da damak n'sinin yöresel temayüllere yani komşularına rağmen yaşayan etnik bir özellik olduğunu göstermektedir.

III. ağız bölgesi Gaziantep'te yer alan Çepni köylerinde konuşulan ağızdır. Buradaki Çepni köylerinde boy bilinci yaşamakta olsa da Çepni ağızlarını temsil ettiğini düşündüğümüz özelliklerin yani damak n'sinin korunması, $k > h$ değişmesinin, düz-dar ünlülü şimdiki zaman ekinin kullanılması Gaziantep ağızlarında da görülen özellikler olduğundan Çepni ağızları komşu ağızlarla iç içe geçmiş durumdadır. Bu ağızlarda ve komşularında $ö > ò$, $ü > ù$ değişimleri görülmez (Şimşek Umacı 2011: 234).

IV. ağız bölgesi ise Kastamonu, Çorum, Sivas, Konya ve Kırşehir'de yer alan Çepni köylerinde konuşulan ağızlardır. Çepni boy kimliğini korumuş olan bu köyler; komşu ağızlarla uyum içinde olan, komşu ağızların özelliklerini büyük oranda almış olan ağızlardır. Bu ağızlarda $ö > ò$, $ü > ù$ değişimleri komşu ağızlarla paralellik gösterir, yine $k > h$ değişmesi ve η ünsüzünün korunması komşu ağızlarla paralellik gösterir. (Şimşek Umacı 2011: 233-235) Şimdiki zaman eki de komşu ağızlarla uyumlu şekilde sıklıkla geniş-yuvarlak ünlülü olarak gözlenir ancak etnik ağız özelliğine dair önemli bir emare olarak seyrek de olsa dar ünlülü şimdiki zaman ekine rastlanır.

V. ağız bölgesi olarak tasnif edilen Afyon'a bağlı Çepni Köyünün ağız özellikleri komşu ağızlarla uyumlu hâle gelmiştir (Şimşek Umacı 2011: 235).

III., IV. ve V. ağız bölgesi olarak tasnif ettiğimiz Çepni yerleşimleri, Çepni kimliğini koruyan fakat bulunduğu yörede tek kalmış, boy kimliğine bağlı bir taassupla hareket etmeyen nüfusun yer aldığı alanlardır.

I. ve II. ağız bölgeleri ise boy kimliğini korumaları yanında daha yoğun Çepni nüfusa sahip birden fazla yerleşim yeri olmaları ve birbirleriyle boy kimliğinin verdiği bağ ile ilişki içinde olmaları bakımından farklılık gösterirler.

Özellikle I. ağız bölgesi Çepnilerinin boy kimliğine bağlılıklarını aynı zamanda bağlı oldukları Alevî İslam inancı da desteklemektedir. Sünnî komşularıyla karışmada uzun yıllar boyunca yaşadıkları çekimserlik ağız özelliklerini muhafaza etmeleri sonucunu doğurmuş; bu da bu Çepni köylerini etnik ağız araştırması için uygun bir alan hâline getirmiştir.

Çepni ağızlarının önemli bir temsilcisi durumundaki II. ağız bölgesinde yani "Karadeniz Çepnileri"nde ise Çepni kimliği korunmasına rağmen kapalı bir toplum yapısı gözlemlenmemektedir. Bu da bu ağızları komşu ağızlarla etkileşime daha açık bir hâle getirmektedir.

Çalışmamızda "Çepni ağızlarını en iyi temsil eden I. ağız bölgesidir" şeklinde bir yargıya varılmış olmasının sebebi budur. Görüldüğü gibi etnik ağız özelliklerini temsil eden tarihî ağızın tespitinde komşu ağızlarla etkileşim durumu en önemli belirleyici olmaktadır. Komşularından etkilenmeyen veya komşularında hiç görülmeyen özellikleri muhafaza eden ağız bölgesinin özgün Çepni boyu ağızının tespitinde daha çok yardımcı olabileceği açıktır.

IV. YERLEŞİLEN BÖLGELERDEKİ KOMŞU AĞIZLARDAN ETKİLENİLMİŞ OLSA DAHİ ÖZGÜN AĞIZ ÖZELLİKLERİNE DAİR ÖZELLİKLER KORUNMUŞ MUDUR?

Komşularının etkilerine açık olan ve komşu ağızlarından etkilenmiş olan yerlerde kullanım sıklığı düşük olsa da etnik ağız özellikleri yaşamaya devam edebilir. Standart dile ait olmayan, dışarıdan öğrenilmesi söz konusu olmayacak bu gibi özellikler ancak nesiller içerisinde duyulup gelmiş etnik özellikler olabilir. Bunlar boya ait özgün şeklin tespit edilmesini sağlayan özelliklerdir.

Bununla ilgili olarak dikkat çekici bir örnek IV. ağız bölgesinde yer alan Konya Taşkent Çetmi beldesi ağızında tespit ettiğimiz şimdiki zaman ekinin durumuna dair örnektir. Çetmi beldesi ağızında hem geniş-yuvarlak şimdiki zaman eki olan –yor /-yoru hem de dar şekilli şimdiki zaman eki –IyI /-UyU görülmektedir. Geniş-yuvarlak şimdiki zaman eki daha yaygın, dar ünlülü şimdiki zaman eki ise daha nadir olarak kullanılmaktadır. Yazı dilindeki standart şekil olması ve komşularındaki yaygınlığı sebebiyle Çetmi beldesi ağızında geniş-yuvarlak ünlülü şimdiki zaman ekine rastlanması beklenen bir durumdur. Etnik ağız özelliklerinin tespiti noktasında dikkat çekici olan; dış etkenlerle öğrenilmiş olma ihtimali olmayan, nesiller içinde aktarımla yaşamış olan dar ünlülü şimdiki zaman ekidir. Bu şekil, Çepni ağızına ait özgün şimdiki zaman ekinin şeklini tespit etmemizi sağlamaktadır. Nesiller içinde aktarılan, dışarıdan öğrenilmemiş olan dar ünlülü –IyI /-UyU şekli boy ağızına ait özgün şekildir (Şimşek Umaç 2020: 2414).

Yine yukarıda konu edilen damak n'sinin komşularında korunmamasına rağmen Trabzon Çepni ağızında korunması da bu duruma örnek teşkil etmektedir (Erten 2020: 44).

V. KORUNMUŞ ÖZGÜN ÖZELLİKLERE BAKARAK “ÖZGÜN ÇEPNİ AĞZI”NI BELİRLEMEK MÜMKÜN MÜDÜR?

Özgün Çepni ağızını belirleyerek taşıdığı özelliklerini sıralayabilmek mümkündür. Tezimizde de karakteristik özellikler başlığı altında incelediğimiz ses bilgisi özellikleri; bunlara ilave olarak “Çepni Ağızı ve Ağız Bölgeleri “ adlı çalışmamızda (Şimşek Umaç 2014: 70-89) özellikle işaret etmiş olduğumuz özellikler Çepni ağızının Türkiye Türkçesi ağızları içerisinde ayırt edilmesini sağlayıcı özelliklerdir. Bu çalışmalarda vurgulanmamış veya yeterince üzerinde durulamamış bazı özellikler de burada sıralanacaktır.

Çepni ağızına ait tespit edilen bütün ses bilgisi ve şekil bilgisi özellikleri Türkiye Türkçesi ağızlarında bazen çok yaygın bazen de seyrek olarak görülmektedir. Türkiye Türkçesinin diğer ağızlarında hiç görülmediği hâlde Çepni ağızlarında görülen bir özellik bulunmamaktadır. Konu edindiğimiz bir yöre veya bir boy ağızının Oğuzca'ya

özgü ses bilgisi ve şekil bilgisi kombinasyonlarından oluştuğu düşünüldüğünde duyulmamış bir sesin veya şeklin bulunmamasının normalliği de anlaşılmaktadır.

Özgün Çepni ağzının özelliklerini şu şekilde sıralayabiliriz:

1. Bu ağızlarda sağlam bir damak uyumu vardır. Çepni ağızlarında gerileyici ve ilerleyici benzeşme yolu ile sağlanan yazı dilinden daha ileri durumda damak uyumu görülmektedir (Şimşek Umaç 2011: 48). Bu uyum ek ve edatları da kapsayacak şekilde kurallıdır. Komşularındaki bazı özelliklerin etkisiyle ortaya çıkmış damak uyumunu bozan ses hadiseleri görülse de Çepni ağızlarındaki temel temayül damak uyumunun sağlanmasına yöneliktir.

Damak uyumuna tabi olmuş bazı sözcükleri sıralayabiliriz (Şimşek Umaç 2011: 48-50).

ahrata (I-11, 62), arazım (IV-145, 30), aynan (I-56, 8), balıkasırda (I-8, 23), barabar (I-79, 72), cenezeye (III-116, 108), çanakçalada (I-9, 5), eşkiyelere (I-32, 27), evletine (I-54, 52), fakırlık (I-47, 1), gıyafatı (I-13, 17), hanı (I-4, 1), kadıfadan (I-10, 6), mezerlikte (IV-145, 120), paikatların (I-60, 26)...

Birinci alt grupta görülen bûdey, ûraşcek, yakıştrameyacâm gibi sözcükler ve beşinci alt grupta görülen arkideş gibi sözcükler Batı Grubu ağızlarının birinci alt grubunda görülen c, ç, ş, y ünsüzlerin inceltici etkisiyle ilgilidir (Karahana 1996: 150). Yine Çepni ağızlarının ikinci alt grubunda görülen turşiyi, adini, kâldi gibi sözcükler Kuzeydoğu Grubu ağızlarında yaygın olan çok heceli kelimelerin sonundaki düz-dar ünlülerin yerine her zaman i ünlüsünün gelmesi ile ilgilidir (Karahana 1996: 98).

2. ö ve ü ünlüleri sık kullanılır. Korkmaz'ın "Orta Mahreçli Ünlüler" başlığı altında tanıttığı, kalınlaşmalarında yanlarındaki damak ünsüzlerinin etkisi olan bu sesler, "kalınlaşmış bir ü ünlüsü" ve "kalınlaşmış bir ö veya incelmış bir o" ünlüsü olarak da nitelenmiştir (1994: 7-8). Karahana da bu ünlüleri ön damak ünsüzü g, k'nin ve orta damak ünsüzü ğ ve ŋ'nin ö ve ü ünlülerini ön damaktan arka damağa çekmesi ile oluşan "o-ö, u-ü" arası yarı kalın ünlüler olarak tanımlamaktadır (1996: 118). Bu sesler daha çok damak ünsüzlerinin yanında ortaya çıksa da Çepni ağızı için diğer ünsüzlerin de yanında ortaya çıkabilen karakteristik ünlüler durumundadır. Çepni ağızlarının I. ağız bölgesinde komşularında görülmediği hâlde görülen bu özellik, Çepni ağızlarının etnik özelliklerinden birisi olarak değerlendirilmelidir.

ö > ò ve ü > ù değişmesine örnek olarak gösterebileceğimiz sözcüklerden bazıları şunlardır (Şimşek Umaç 2011: 60-61).

çünkü (I-9, 37), dõkeceksin (I-2, 42), dövüydü (I-30, 43), ğõbõnde (I-66, 7), ğõçebe (I-9, 15), ğõñüllü (I-50, 83), ğõre (I-7, 14), ğõren (I-19, 16), ğõrpe (I-47, 17), ğõleş (IV-134, 28), kõlge (I-25, 15), kõmüliyo (IV-145, 118), kõmür (I-52, 1), kõpek (I-32, 31), kõtü (IV-130, 3), kõylü (I-1, 5), kõyne (I-22, 13), kõzüñün (I-7, 10), õküz (I-54, 31), õğüne (I-61, 70), sõüftden (I-51, 1), sũrgũn (I-9, 11), üstünden (I-2, 42), çünkü (I-9, 37),

dünyemde (IV-163, 9), dünyaya (I-9, 8), dürüstlüğünde (I-2, 44), günün (IV-126, 12), hüküm (I-9, 8), küserdin (I-5, 74)...

3. Bu ağızlarda damak n'si korunur. Batı grubu ağızlarında yaygın olarak korunan η sesi Çepni ağızlarını tespitite ayırt edici değildir ancak Çepni ağızlarında yaygınlığı Çepni boyunun bu sesi günümüze taşıdığını göstermektedir. Aslı olarak var olduğu sözcük tabanlarında, II. teklik- çokluk şahıs iyelik eklerinde, II. teklik-çokluk şahıs eklerinde ve ilgi hâli ekinde yaşamaktadır (Şimşek Umaç 2011: 47).

denize (I-28, 60), gayımpederin (II-101, 2), gongşulara (I-1, 7), hoşgeldin (II-105, 1), oña (I-5, 74), öldürdünüz (I-32, 50), öñce (I-12, 3), yenge (I-1, 2), zengin (I-1, 1)...

4. Bu ağızlarda η ünsüzünün korunmasına rağmen $\eta > \xi > y$ şeklinde gelişmiş olan akıcılışma hadisesinin örnekleri de görülür. Özellikle ilgi hâli ekinde görülen $\eta > y$ akıcılışması Çepni ağızlarının V. ağız bölgesi dışında bütün ağız bölgelerinde tespit edilen bir özelliktir.

Çepni ağızlarında bu değişme düzenli bir değişme değildir. Karahan'ın "Türkiye Türkçesi Ağızlarında $\eta > y$ Değişmesi" adlı makalesinde değindiği akıcılışmanın bir örneğidir (2016: 378). Ancak Karahan'ın Orta ve Güney Anadolu Bölgesinde ve bazı komşu ağızlarda görüldüğünü belirttiği II. teklik şahıs iyelik ekinin üzerine ilgi hâli eki gelmesiyle oluşabilecek $+(I)\eta I\eta / +(U)\eta U\eta$ şeklinden kaçınmak için ortaya çıkan benzeşmezlik örneğinin yanında, bunun dışındaki durumlarda da görülmektedir.

İsmlerin, çokluk ekinin, I. teklik ve çokluk iyelik ekinin, III. teklik şahıs iyelik ekinin, zamir n'sinin üzerine ilgi hâli eki geldiğinde $\eta > y$ değişimi tespit edilmiştir. Tespit ettiğimiz bu örnekleri şöyle sıralayabiliriz (Şimşek Umaç 2011: 147).

canımıy_istedin yapıyın sen benim dirdi. (I-20, 38)
bizde şimdi babasımıy evinden gelen gız iki gün düün yaparık biz. (I-22, 1)
öküzleriy zabanı vardı. (I-23, 30)
bu ormanda dedemiy evi şo yokaıdayımış. (I-32, 29)
allahıy emrini anıylar. (I-41, 52)
ben kayımbabamıy evine gittim. (I-46, 87)
babasımıy evinde beklıyi. (I-57, 30)
beniyle ilgilenmedi. (II-82, 8)
esas dedelerimiziy evi. (IV-136, 26)

η sesinin ayrışmadığı ama $\eta > \xi > y$ akıcılışmasının gerçekleştiği, η sesinin baskınlığını yitirip belli belirsiz duyulduğu ηy şeklinde gösterilen pek çok örneğe de rastlanmıştır. Bunların $\eta > y$ değişmesinde bir ara şekil olduğu düşünülebilir.

ğırk ton daşımıy içinde bi ton kómür geliyi. (I-52, 8)
ğomşunımıy evine bile geleliydi. (II-124, 88)
burda babamıy evi çoudu. (III-116, 26)
böle gızımıy evinde ceyiz yıkıyoduğ işte. (IV-126, 21)

II. teklik şahıs iyelik eki -(I)η'nin de η > y değişimine uğradığı örnekler bulunmaktadır.

sen **anaym** beledî belejnen duruyon bu **karıy** ne. (I-20, 87)
 gelin **kurban** olayım / **saçlarıym** teline (I-37, 15)
 şimdi bu **amıcaym** kôkeni ordan kôse süleymannar dirler dede hoca oradan gelme. (I-73, 20)
 emmi ölu af **idêsın lafıym** ortasına girdim. (I-73, 67)
 bizim babadan gelip ben senin **gızıyı** gelin etmek istiyom. (II-108, 13)
 ben de bunu **anniyın, babıyın, bacılarıın** yanında yazdım didim. (III-112, 66)

Aynı değişiklik II. çokluk şahıs iyelik ekinde de görülür.

tâ büyükkannelere çocuklara **ebenıyız** derlerdi **ebeyız**. (II-101, 51)

Zamir kökenli II. çokluk şahıs ekinde de η > y değişiminin örnekleri tespit edilmiştir.

dümbek diyyik biz **bilirsıyız** (I, 46, 35)

5. Ötümlüleşme yaygın bir eğilimdir. Türkiye Türkçesi ağızlarında yaygın bir eğilim olan ötümlüleşme, özellikle Batı Grubu ağızlarında yazı dilinden daha ileri ve daha kurallı şekilde görülmektedir. Aynı şekilde Çepni ağızlarında da ötümlüleşme yazı dilinden daha ileri olarak, kurallı biçimde görülmektedir. Ötümlüleşme Çepni ağızlarının ayırt edici bir özelliği olmasa da, en çok görülen özelliklerden olması bakımından zikredilmesi gerekmektedir.

Sözcük içinde ekleşme ile ve sözcük sonunda ulama dolayısıyla oluşan ekleşmelerden başka sözcük kök ve gövdelerinde de ötümlüleşme görülür.

alışkanlık (II-102, 52), başğa (I-56, 20), düşgün (I-64, 14), esgi (I-56, 5), şegilde (I-5, 9), vağıtı (I-42, 34), yüğseg (II-102, 42)...

Sözcük başında, içinde ve sonunda görülen ötümlüleşme hem kalın hem ince ünlülü sözcükler yanında gerçekleşmektedir (Şimşek Umacı 2011: 70-81).

k- > ğ-

ğab (I-41, 93), ğabaranlar (I-20, 98), ğan (I-63, 45), ğardaşı (I-20, 77), ğılıtı (I-42, 34), ğızıl (III-112, 26), ğolaynan (I-54, 40), ğulak (V-152, 6), ğurs (II, 102, 10), ğuyar (IV, 135, 4), ğuzine (V-52, 40)...

k- > g-

gişi (I-12, 17), gitlemiş (II, 83, 5)

t- > d-

dabancası (I-5, 54), dağallar (I-30, 51), dārih (I-80, 15), debmiydi (II-90, 1), depeye (I-20, 21), dıkmazlar (I-2, 21), dırnām (IV-130, 11), dorunu (I-41, 6), duzlarık (I-6, 4), dülbet (IV-149, 92)...

6. Sızıcılışma yaygın bir eğilimdir. Özellikle $ķ > ħ$ değişmesi bu ağızlarda karakteristiktir. Sözcük içinde ve sonunda görülen $ķ > ħ$ değişmeleri Çepni ağızlarını karakterize eder (Şimşek Umaç 2011: 82-86). Komşularında sık rastlanmamasına rağmen bu sızıcılışma hadisesinin I. ağız bölgesinde yaygın olması bu ses hadisesinin etnik bir ağız özelliği olduğunu göstermektedir.

açmıyacağsın (I-70, 32), aħça (I-1, 13), çıħtı (I-20, 16), daħacaksın (I-2, 42), ğaħtı (II-100, 95), ğırħında (IV-148, 99), taħım (III-124, 79), taħsı (III-118, 63), yaħmaya (IV-146, 31)...

Kapalı hece sonunda meydana gelen $ç > ş$ değişmeleri de Çepni ağızları için karakteristiktir (Şimşek Umaç 2011: 82-86).

ağsları (I-38, 14), aştırdım (I-15, 4), erkeşler (I-28, 29), genşler (I-19, 23), göşmez (III-112, 10), miraşlama (I-12, 24), oruşlar (I-56, 31), pirinş (I-39, 33), saşda (I-20, 30), suşdan (I-38, 42)...

7. Ünsüz kaybolmaları sonucu oluşan ünlü uzunlukları pek çok Oğuz ağızları gibi bu ağızlarda da yaygındır. Batı Grubu ağızlarında yaygın olan sızıcı g sesinin erime veya büzülme sonucu kaybolması, bunun h sesinde de yaygın şekilde görülmesi Çepni ağızları için karakteristiktir (Şimşek Umaç 2014: 86-90).

āladım (II-82, 19), bā (IV-146, 1), bālarım (I-20, 46), dōdūriūyoz (IV-129, 10), dēdi (I-28, 42), dōradırdı (IV-148, 129), ēlen (I-46, 95), ğarosmanōlu (I-56, 36), mādur (III-113, 12), ōlak (I-59, 20), yīdi (II-86, 18)...

H ünsüzünün erimesine de sıklıkla rastlanır.

allā (I-79, 68), āmed (II-102, 102), bāçeden (I-21, 4), bōçayı (IV-146, 52), rāmet (I-40, 84), sabālēn (I-41, 49)...

Çepni ağızlarında çok örneği bulunan g, h, ve r seslerinin erimesi yanında k, l, n, r, v, y seslerinin eridiği sözcükler, erimeye uğramış hâllerleriyle yaygın şekilde kullanılır olmuşlardır (Şimşek Umaç 2014: 86-90).

āşam (I-41, 19), atlā (IV-147, 8), ēsikli (III-116, 30), ēşilerdik (II-87, 22), ğadā (V-153, 40), ğāħtı (Iv-147, 41), ōsun (V-152, 20), vā (III-126, 1), yōsa (IV-146, 14), yūşeldi (IV-136, 45)...

Çepni ağızlarında "ğ, h, r, y" sesleri iki ünlü arasında büzülme hadisesiyle de kaybolmakta ve yerlerini uzun veya normal süreli ünlüye bırakmaktadırlar (Şimşek Umaç 2014: 91-100).

ā (I-20, 70), analımdan (IV-148, 11), çağrdım (I-48, 23), çanān (I-54, 6), dezgā (I-41, 90), dūşdū (IV-141, 2), ekmā (I-7, 10), ēlip (III-116, 47), erkēn (IV-150, 3), geldū (II-107, 16), ğırşērlī (I-73, 46), ğucānda (I-11, 6), mārada (III-121, 98), saqciyn (I-76, 42), sandī (I-57, 66), süngülē süngüle... (I-32, 41), şurā (IV-146, 2), urā (II-107, 31), uşayn (II-84, 4)...

Bölge ağızları içerisinde yaygın olan bu özellik, boy ağızını ayırt etmede etkili olmasa da Çepni ağızını tanımlarken sıralanması gereken, çok sık görülen bir özelliktir.

8. Ünsüz benzeşmeleri bakımından Türkiye Türkçesi ağızlarının genelinde yaygın görülen nn < nl ilerleyici ünsüz benzeşmesi Çepni ağızında da yaygındır. Bu ses hadisesi özellikle sözcük kök ve gövdeleri ek alırken ortaya çıkmış ve eklerin çok şekilliliğine neden olmuştur (Şimşek Umaç 2011: 102).

bunnar (I-21, 3, cannar (I-2, 24), insanardı (II-100, 19), nişannadılar (IV-148, 43) onnā (IV-136, 52), önnük (III-115, 1), Seytinnikler (I-79, 2)...

9. Bu ağızlarda birinci çokluk şahıs eki olarak “-(I)K / -(U)K” kullanımı bütün zaman çekimlerinde yaygındır. Çepni boyu ağızının karakteristik birinci çokluk şahıs eki “-(I)K / -(U)K” dir.

Yazı dilinde sadece görülen geçmiş zaman ve şart çekiminde kullanılan iyelik kökenli birinci çokluk şahıs ekinin Çepni ağızında öğrenilen geçmiş zaman, geniş zaman, emir-istek çekimi ve ek-fiilin geniş zamanı çekimlerinde kullanıldığı görülür. Çepni ağızlarının karakteristik dar ünlülü şimdiki zaman ekinin yanında sürekli olarak kullanıldığı gibi, geniş yuvarlak şimdiki zaman eki yanında da kullanıldığı örneklere rastlanır. -İcI / -UcU gelecek zaman ekiyle beraber de sürekli kullanılan bu şahıs eki -AcAk gelecek zaman ekiyle de kullanılmıştır (Şimşek Umaç 2011).

Öğrenilen Geçmiş Zaman Çekimi

Biñ sekiz yüzüzlü yılların başlarında heralda gelmişik (I-44,8)

Biz severek almışık birbirimizi. (II-99-10)

Şimdiki Zaman Çekimi

naķıkşayıp koyuyuk, süslüyük, altının ayranını da kesik yapıyıķ (I-21-10)

babalarımız gitti geldi işte onu bilmiyik (I-73-19)

niyse biz ava gidiyuk demiş. (II-83-15)

fındıkla geçim sāluyuk diyelim (II-100-5)

o yanda güvende şeyi su getiriyok (II-107-22)

biz de iyi kötü hatırlıyık (III-125-6)

kız kardaşına abla diyok, bibi diyok, deze diyok (IV-145-81)

batlıcan ğuruduyuh (IV-146-6)

Geniş Zaman Çekimi

çarşudan ipini alıruk (II, 87-2)

urfada bi köy var ğısas dırık (III-113-45)

onu yastına çalarık neşenin (III-117, 20)

şimdi de asbapdan ğaçacāk, ona buna veriyik de almiyeler. (III-117-58)

Gelecek Zaman Çekimi

oraķçı ğötürecik memed ā deyerekden (I-32-40)

gel bakalım dēze biraz ğonuşacūk (II-94-1)

İstek Çekimi

eyle ğākak da terzi bulak falan youdu (III-123-38)

Ek-Fiilin Geniş Zaman Çekimi

iki ğadın biz varık (I-41-1)

sınır deştirmedik **buralıyık** (II-82,1)
biz yedi **kardaşıık** (IV-145-12)

-mA- olumsuzluk işleviyle kullanılan fiilden fiil yapım eki ve dar ünlülü şimdiki zaman ekiyle kullanımında -mA-yI-k > -mAK şekilleri de ortaya çıkmıştır. Olumsuz fiilin şimdiki zaman birinci çokluk şahısta kullanılan bu şekil de Çepni ağızlarını temsil eden bir şekildir.

Çalışmamızda -mAZİK şeklinden geldiğini ifade etmiş olduğumuz (Şimşek Umaç 2014: 164) bu örneklerin yeniden değerlendirildiğinde -mAYİK şeklinden gelmiş olması yani akıcı y sesinin büzülmesi ile ortaya çıkması daha muhtemel görünmektedir.

bağ on iki oruşta bi soğn kaFası kesmek canlı diye bi tavık asla kesmek, et asla yimek, yumurtadan canlı cıvcıv çıkıyı diye asla yumurta asla yimek, inne dikim asla dikmek, odun asla kesmek, ğarı ğoca asla yatmak kesinlikle on iki ğün. (I-5-3-5)
onnarı hatırımıza getirip sōliyemek. (I-73, 25).
hindi ölunu evereceg ossan kōye ğitmek diyi ğadınnar (I-76-51)
biz köyce heç o ğün işe ğetmek. (III-114-26)
onnarı bilmek biz eyle şeyleri (III-116, 29)
dedelerimiz büyükllerimiz annattına göre tabi biz bilmek de (III-110, 42).

10. Dar ünlülü şimdiki zaman eki bu ağızlar için karakteristik şekildir.

Çepni ağızlarında karşımıza iki tür şimdiki zaman eki çıkar. Bunlardan birincisi yazı dilimizle uyumlu geniş-yuvarlak ünlülü şimdiki zaman ekidir. Diğeri ise; bazı ağız bölgelerinde komşularında yaygın bulunmamasına rağmen rastlanan, dolayısıyla etnik ağız özelliklerinin en öne çıkanlarından olarak değerlendirdiğimiz dar ünlülü şekildir.

V. ağız bölgesi dışındaki bütün ağız bölgelerinde dar ünlülü şimdiki zaman ekine rastlanmıştır. I. , II. ve III. ağız bölgelerinde yaygın olarak, IV. ağız bölgesinde ise geniş-yuvarlak ünlülü şimdiki zaman ekinin baskınlığına rağmen etnik şeklin temsilcisi olarak dar ünlülü şimdiki zaman ekinin kullanımları tespit edilmiştir.

şekeri böle yanan eridiyi yapıy nası yapıysa (I-21-28)
gidiyim ben her sene denize gidiyim (I-28, 60)
dedeye gelemiyisin (I, 41, 32)
ha urda elençe ed-iyim işte. (II-82, 10)
ğızım başa gelmesin başa geldi mi çekiliyi. (II-82, 16)
ğarı demiş ki elim hamur yuuryum ğapının ardına u sağ ses edeyim de get demiş ğarı. (II-83, 3)
baba nere gidiysin. (II-83, 8)
sen dedi bağ hiç mi dedi harf tanımyısın dedi. (II-84, 10)
şindi hep arabâyile gidiyeler kimse kimseyi daha tanımyı: ğızım. (II-91, 20)
eyi bu pilden zorum yok da hastâ oluyrum çok, belim çok âri yapıy, gezemiyrim. (II-96, 6)
mesela ben biz yâni ne yerdik biliy musun. (II-99, 28)

yalız ev **oliysin**. (III-115, 17)
 ben davıla gittim mi geri **geliyim**. (III-117, 19)
 fıstıy işi çok **ol-iyi** ama para **etmi-yi**. (III-119, 14)
 oysa bazıları da **söyli-yi** onun yokmuş. (III-121, 46)
 onnar **bilmé-y**. (III-125, 14)
 kızım boluda **dur-uyyu**. (IV-130, 6)
 nüfus kâdı nerde nerden **bil-iyin**. (IV-136, 14)
 benim de akrabâlar var dışâda onnar gelise burda **ğórúyun**. (IV-143, 81)

11. -İcİ /-UcU Gelecek zaman eki bu ağızlarda kullanılır.

Bu ek, Adana'nın Yumurtalık, Ceyhan ve Kozan ilçelerinde, Hatay, Kilis, Osmaniye, Kahramanmaraş ve Gaziantep'in bazı yörelerinde görülen bir gelecek zaman ekidir. (Özmen 1998: 555) -AcAk ekininden farklı bir gelecek zaman eki olduğunu kaydeden Günşen, yukarıda adı geçen bölgelerden göç ederek Kırşehir'e yerleşen Türkmenlerin ağzında bu ekin yaşadığını bildirir. (2007: 763).

Bu eke Çepni ağızlarında da rastlanmıştır. Özellikle Çepni ağzına dair özellikleri korumakta muhafazakâr bulduğumuz I. ağız bölgesinde ve komşu ağızlardan etkilenmiş olsa bile Çepni ağzına dair etnik özellikleri koruyan IV. ağız bölgesinde bu eke rastlanır. Çalışmamızda tespit edilen örnekler daha çok II. teklik şahsa ve I. çokluk şahsa aittir.

bunların hepini **yapacın** amma ğafamı kessler **korkmayıcın** yalan **gonuşmayıcın**. (I-11, 13)
 eskileri ölmüş ölenneri adını **ğoyacıyın** mesela ğurban **keseciyn**. (I-29, 5)
 oraççı **ğötürecik** memedâ deyerekden. (I-32, 40)
 demişler ki biz bunu **yiyecük** ama bi iş teklif edelim buna da edemezse yiyelim. (II-83, 12)
gelebilicın mi? (III-110, 135)
 bi yâmur yâynca tallalardan seırde seırde geliyoduğ su **kapıcük** sel geliür de bulanır diyı. (IV-130, 19)

12. Ek-fiilin görülen geçmiş zaman 3. teklik şahıs çekiminde sözcük sonunda n sesi türemesinin Çepni boyunun ağız özelliklerinden biri olduğu görülmektedir.

Ay, çalışmasında kişi ekleri bahsinde Muğla, Uşak, Kırşehir, Gaziantep ve Bartın bölgelerinde görülen geçmiş zaman ekinin birleşik çekiminde 3. teklik şahısta n / ɲ ünsüzünün görüldüğünü belirtir (Ay 2009: 50).

Pekacar ve Erdem Uçar'ın çalışmasında, "henüz aydınlatılmamış n türemesi olaylarından biri" olarak nitelendirilen, ek-fiilin görülen geçmiş zaman çekiminin 3. teklik şahsında ortaya çıkan n türemesinin Türkiye Türkçesi ağızlarındaki yaygınlığını ve ekin kaynağı ile ilgili görüşler ayrıntılı biçimde değerlendirilmiştir (2012: 225-235).

Türkiye Türkçesi ağızlarında dağınık olarak rastlanan bu özellik Çepni ağızlarında daha çok I. ağız bölgesinde yaşı ileri kimselerde tespit edilmiştir. Çepni ağızlarında sadece diş n'sinin türediği şekiller tespit edilmiştir.

bulgur çevirillerdi bõle daş **vardın** bõle dönder daşı **vardın** (I-13, 26)
 bu evler **yokdun** ben yetmiş sekiz yaşındayım (I-38, 17)
 bizim aşiretler bunu **geyerdin** (I-39, 41) Bi sene **kalmımayaydın** hanı bu sene o da
çıkacādin. (I, 47-9)
 dünya tarla **yaptıydın** (I-28, 50)
 esgiden göz evi **alıydın** (I-67, 50)
 On beş sürü koyun **vardın** (IV-147, 45)

13. –InCA zarf-fiil ekindeki çok şekillilik dikkat çekicidir.

Çepni ağızlarında aynı işlevde kullanılan –(y)InCA, –(y)IcIk, –(y)InCAk, –(y)InCl, –(y)InClk, –(y)InCAz, –(y)InClZ eklerine rastlanmaktadır (Şimşek Umaç 2011: 188-191)

–(y)IcIk

bāşīşi **almıyıcık** da o mendili bayrakdara vermezler. (I-67, 23)s. 188

–(y)InCA

ğuriyi, **ğuridunça** da geri lapādan düşiyyi. (III-116, 81)

yılıni yaşını **doldurunça** kurbana uygun geldi anda da şişek ismini alır. (V-151, 14)

–(y)InCAk

ğardaşım **gelincek** de ben āladım sızladım istemiyim dedim. (IV-146, 55)

yazıncağ ne faydamız olur. (IV-133, 16)

–(y)InCl

bara bi ğupa çay ğupası şeker vēr de **alınclı** veriyim dirdik. (I-39, 35)

kaçıncı oluyu da kadın ğımsına olmaS. (I-40, 75)

ben tabi çocuklar evden **gidinci** iki kişi satm ekmek filan yapıyım. (I-46, 3)

yerleşincü burda bi yakıb **bey** varmış. (I-74, 7)

biz urmanın baştan aşşa ayıları domuzları **ğouşturuncu** gelip ha bunu yer. (II-83, 23)

–(y)InClk

ūsüller **eskiyincik** yeni yapıralım didi gelinim. (I-41, 5)

nikah **oluncuğ** çıktı. sōra gene dört ğün düün yapıdılar. (I-50, 4)

duy sen de duy biz **kayboluncuğ** böyle ğonuşuyuğ ğimilerden. (I-61, 61)

burada bi hadise yapmışlar hadise **yapıncık** yerleşiyular bura. (I-74, 6)

–(y)InCAz, –(y)InClZ

su **gidincez** harab oldu. (I-56, 41)

muyandızi ölmüş bi ğazā mı geçirmiş o ormanı **kókladincis**. (I-76, 14)

onu da kóylü çoğ **oluncuz** alveriyyler. (I-76, 38)

unda bi darı kesiyin darı **oluncus**. (I-76, 30)

şindi bu rus harbinā **gidincez** bu öli kemide eldi. (II-95, 14)

eve kariyi almā **kalkıncaz** evün sâyibi araya girdi. (II-95, 12)

14. –kAn zarf-fiil eki çok şekillidir. Yazı dilinde uyum dışında kalan –ken zarf-fiil eki de Çepni ağızlarında uyuma girmiş ve –kA, –kAn, –kAnA gibi ünsüzü düşmüş veya ünlü türemiş şekilleriyle görülmüştür (Şimşek Umaç 2011: 191-193).

–kA

sac sac üstüne ğuymuş **çığağa** düşmüş bi ğolu ğırılmış ğarının. (II-83, 79)

habalarımız simsiyah oluyudu bizim **daşırğa** bõle buracıklarımız ıslamdu. (II-91, 101)

on altı sene ama kapıdan berü **gelürke** bõle ğarşısında kandillerdük. (II-101, 17)

una aga aga derken benim beyim de amcaları **ğonuşurğa** u da aga deniyodu. (II-102, 93)

-kAn

böyle **çocūkandan** beri yenge olurlardın. (I-1, 2)
 tekger **gezerkán** bi dā dūşm mi bi de bu sol gölum gırılıy mi hemi çıkıy. (I-61, 3)
 sen yi sen yi çok yi dellerdı **çocuk emdiriken**. (II-103, 16)
 mesele ben o amcam **öliken** yürmi yaşlarımdıydım. (III-112, 55)
 kızlarımız biri **geliken** derhal ayā kaçmalılardı. (III-117, 17)
 zamanda o zaman şey demiş ki erbağan, erbağan **başbakankan** heralde. (III-118, 15)

-kAnA

undan sonra ertesi gün evlendî olanın eviğe **inerkene** bütün toplanırlardı. (I-5, 67)
 öleceğim ğari **derkene** öteden bi arı inek çıkıy bāralağ hönürelek geliyi. (I-11, 22)
 bağ biz o tarafda merada **durukana** babağóyde hiç etsiz ğavurmasız ev ğalmazdı. (I-28, 27)
sataršana hindi diydik kóyde pillik. (I-30, 29)
 eveli atınan gıderdik gelin atdan **enerkene** dillerdin onu ne veriyin diyi. (I-39, 77)
 kırmızı alı da üstüinden atılrđı **uynaršana**. (I-46, 30)
 uradan işde horan **depikene** gelinin evine götürülerdi. (II-93, 11)
 denesini ğazana **ğoykene** karárince ğoyyon yāni. (IV-129, 7)
 ordan da **geligene** túrkü çarı túrkü çarı okulu unuduyolā. (IV-136, 29)
 ben **okuyarkene** ilkokulda okuyarkene benim büyük ablam kaştı. (IV-148, 32)
 kızlarım daha sōna oldu **derkene** öbürleri de uyle hepimiz bi yere ayırdılar bizi. (IV-148, 60)

-kAnAllk

yāmızı gendimüz **yapmışkanalík** yāni bi de satıyuduğ. (II-100, 39)
 tencededen alıp **ğuyarşanalík** kepçe diyuruk. (II-100, 42)

-kA(n)nI

üç günnük **evliykenni** işde üçüncü gündü heralda üçüncü günde boğuldu. (II-102, 65)
 arabayla **gelürkeni** ayamda çiseliydü saplanmış orada çamura saplanmış. (II-107, 32)

-KAnAn

ben gelin **oluşanan** uştu keyilirdi ğırmızı. (V-153, 26)

SONUÇ

Çepni ağızına özgü olarak belirlenen özelliklerinin büyük oranda tüm Çepnilerde ortak olarak yaşadığı tespit edilmiştir. Sadece bir bölgede yaşayan Çepnilerde görülen diğer bölgelerde yaşayan Çepnilerde hiç görülmeyen bir özelliğe rastlanmamıştır.

Bazı özellikler komşu ağızlarda da görülmektedir. Bazı özellikler komşu ağızlarda görülmez ancak komşu olmayan başka ağızlarda görülmektedir.

Sadece Çepni ağızına özgü olan, Türkiye Türkçesi ağızlarında rastlanmayan bir özellik tespit edilmemiştir.

Bugün için Salur, Kınık, Avşar, Çepni, Bayat ve Beydili boylarının ağız özellikleri konusunda bilgi ortaya konabilmiştir. Geri kalan Oğuz boylarının ağız özelliklerine dair ayrıntılı çalışmalara ihtiyaç vardır. Pek çok yörede bu özelliklerin tespiti zorlaşmış durumdadır.

Boy kimliğini korumuş topluluklarda ağız özelliklerinin de korunduğu görülmektedir. Bunun en iyi örneği olarak Çepni ağızını göstermek mümkündür.

Çepni boyuna mensup kişiler de yerleştikleri yerlerde komşu ağızlardan etkilenmeye açıktır ancak toplumsal yapı ve inanç gibi sebepler bazı bölgelerde komşularından etkilenmeyi en aza indirmiş bu da boyaya ait ağız özelliklerinin korunabilirliğini arttırmıştır. Bu durum yani komşularla iletişim ve etkileşim düzeyi Çepni ağızlarının sınıflandırılmasında da etki etmiştir.

Komşu ağızlarla etkileşime açık olan ağız bölgelerinde bile etnik ağız özelliğinin korunması bu özelliklerin derinliğinin ve sağlamlığının önemli delili olmaktadır.

Korunmuş özgün özelliklere bakarak Çepni ağızının özelliklerini belirlemek mümkündür. Bu özellikler çalışmamızda yer almaktadır. Bu özellikler ve özelliklerin ağız bölgelerinde görünürlüğünü gösteren tablo aşağıya eklenmiştir.

Çepni Ağızına Ait Tanımlayıcı Özelliklerin Ağız Bölgelerinde Görünürlüğünü Gösterir Tablo

Çepni Ağızının Tanımlayıcı Özellikleri	I. Ağız Bölgesi	II. Ağız Bölgesi	III. Ağız Bölgesi	IV. Ağız Bölgesi	V. Ağız Bölgesi
1. Bu ağızlarda sağlam bir damak uyumu vardır.	•	•	•	•	•
2. ö ve ü ünlüleri sık kullanılır.	•			•	
3. Bu ağızlarda damak n'si korunur.	•	•	•	•	•
4. Bu ağızlarda η ünsüzünün korunmasına rağmen η > ğ > y şeklinde gelişmiş olan akıcılığa hadisesinin örnekleri de görülür.	•	•	•	•	
5. Ötümlüleşme yaygın bir eğilimdir.	•	•	•	•	•
6. Sızıcılığa yaygın bir eğilimdir. Özellikle k > h değişmesi bu ağızlarda karakteristiktir.	•		•	•	
7. Ünsüz Kaybolmaları sonucu oluşan ünlü uzunlukları pek çok Oğuz ağızı gibi bu ağızlarda da yaygındır.	•	•	•	•	•
8. Ünsüz Benzeşmeleri bakımından Türkiye Türkçesi ağızlarının genelinde yaygın görülen nn <n lilerleyici ünsüz benzeşmesi Çepni ağızında da yaygındır.	•	•	•	•	•

9. Bu ağızlarda birinci çokluk şahıs eki olarak “-(I)K / -(U)K” kullanımı bütün zaman çekimlerinde yaygındır.	•	•	•	•	
10. Dar ünlülü şimdiki zaman eki bu ağızlar için karakteristik şekildir.	•	•	•	•	
11. -İcI /-UcU Gelecek zaman eki bu ağızlarda kullanılır.	•	•	•	•	
12. Ek-fiilin görülen geçmiş zaman 3. Teklik şahıs çekiminde sözcük sonunda n sesi türemesinin Çepni boyunun ağız özelliklerinden biri olduğu görülmektedir.	•			•	
13. IncA zarf-fiil ekindeki çok şekillilik dikkat çekicidir	•	•	•	•	•
14. -kAn zarf-fiil eki çok şekillidir.	•	•	•	•	•

KAYNAKÇA

- AKAR, A. (2013). *Muğla ve Yöresi Ağızları*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- AKCA, H. (2012). *Ankara İli Ağızları*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- AY, Ö. (2009). *Türkiye Türkçesi Ağızlarında Fiil Çekimi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- ERTEN, İ. (2020). *Trabzon Çepni Ağızı (Ses Bilgisi, Metinler, Sözlük)*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- GEZER, S. (2016). *Yedi Bucak Avşarları Üzerine Sözlü Kültür İncelemesi*. (Yayınlanmamış doktora tezi). Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- GÜLSEVİN, G. (2009). “Anadolu Ağızlarında Etnik (Boysal) Özellikler ve Çepni Ağızları Üzerine”. *Turkish Studies*, 4/3: 1067-1080.
- GÜNŞEN, A. (2006). “Anadolu Ağızlarında Farklı Bir Gelecek Zaman Eki ve Çekimi: -ı, -ici; -ucu, -ücü”. *Turkish Studies*, 1 /2: 54-84.
- KARAHAN, L. (1996). *Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- KARAHAN, L. (2016). “Türkiye Türkçesi Ağızlarında ñ > y Değişmesi”. *Türk Dili Üzerine İncelemeler*. Ankara: Akçağ Yayınları, 374-379.
- KORKMAZ, Z. (1971). “Anadolu Ağızlarının Etnik Yapı ile İlişkisi Sorunu”. *TDAY-Belleten* 1971: 21-32.
- KORKMAZ, Z. (1994). *Güneybatı Anadolu Ağızları Ses Bilgisi (Fonetik)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- ÖZMEN, M. (1998). “-İcI/ -UcU Ekinin Gelecek Zaman Eki Olarak Kullanılması Üzerine”. *BİR Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 9/10: 545-556.
- ÖZTÜRK, E. (2019). *Bolu İli Ağızları*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- PEKACAR, Ç., ERDEM UÇAR F. M. (2012). “Nevşehir ve Diğer Anadolu Ağızlarında Fiillerin Teklik 3. Şahıs Çekimlerinde /N/ Sesi”. *1. Uluslararası Nevşehir Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildirileri*. 16-19 Kasım 2011. Ankara: Nevşehir Üniversitesi Yayınları, 225-235.
- ŞİMŞEK UMACI, Z. (2011). *Çepni Ağızı (Dil İncelemesi-Metinler-Sözlük)*. (Yayınlanmamış doktora tezi). Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- ŞİMŞEK UMAÇ, Z. (2014). "Çepni Ağzları ve Ağız Bölgeleri". *Akademik Kaynak AKAD*, 2 /4: 69-98.
- ŞİMŞEK UMAÇ, Z. (2020). "Etnik Ağız Özelliklerinin Tespitine Dair Bir Örnek: Konya Taşkent Çetmi Beldesi Ağzında Şimdiki Zaman Ekleri". *VII. Uluslar Arası Türk Dili Kurultayı Bildirileri II. Cilt. 24-28 Eylül 2012*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2409-2415.
- UYSAL, İ. N. (2022). "Beydili Boyunun Ağız Özelliklerine Dair Notlar". *TDAY-Belleten* 1973: 201-216.
- YILDIRIM, F. (2002). "Türkiye Türkçesi Ağzları ve Etnik Yapı: Çukurova Ağzları Örneği". *Türkbilig*, 4: 136-153.